

«substantial agent») under geterodeterminatsii (God as sverhmirovoye beginning). Discussed the ideas of Leibniz and his followers contain, according to the author, the key to solving the problem of constructing a modern holistic view of the world.

Keywords: Leibniz, picture of the world, reductionism, holism, determinism, indeterminism.

УДК 101 (091)

Салій А. В.,

ВДНЗУ «Українська медична стоматологічна академія»

(Полтава, Україна), E-mail: visnukDNU@i.ua

САМОТНІСТЬ ВАСИЛЯ РОЗАНОВА

Анотація. Здійснюється спроба філософського аналізу творчої спадщини російського мислителя Василя Розанова, через призму екзистенціалу «самотності». Акцентується на переживаннях В. Розанова, його релігійних почуттях, суспільних переконаннях. Звертається увага на діалектичне протиставлення «мирського» і «монастирського».

Ключові слова: самотність, усамітнення, Василь Розанов, відчуженість, монастирське життя, молитва.

Писати про В. Розанова завжди було дуже складно. Ось вже майже чверть століття ця постать відкрита для аналізу, але ніхто не може із впевненістю сказати, що знає цього мислителя, розуміє його внутрішній світ. І це не дивно, адже Розанов завжди різний. Він журналіст, публіцист і критик, коли пише для А. Суворіна; він письменник, коли пише про юдаїзм, свої «Кавказские впечатления» або «Русский Нил» (враження від подорожей по Волзі). Тематика його публікацій величезна. Вона охоплює найбільш значущі проблеми свого часу: починаючи від релігії і закінчуючи так званим «статевим питанням». І для Розанова – це нормальне явище, бо він ніколи не зациклений на чомусь одному. Сам про себе він з легкістю може сказати «... мене давно наплевать, какие писать статьи, «направо» или «налево». Все это ерунда и не имеет никакого значения» [6, с. 698].

Можливо тому, при поверховому вивченні, він може здаватися несерйозним та це тільки на перший погляд. Глибина його думки просто вражає, а екзистенційна проблематика переповнюється переживанням буденності і повністю може бути розкрита тільки у контексті особистісного начала. Багатогранність В. Розанова може позначити якісно новий етап у розвитку гуманістичних ідей, що дає підстави багатьом дослідникам позначати його, як предтечу такого типу світогляду, який сьогодні визнається як постмодерністський [3, с. 157].

Своєрідність думок мислителя, його окремішність у ставленні до ключових подій початку ХХ століття, призвели до того, що В. Розанов, з часом, опинився у своєрідній ізоляції. Таку ситуацію тільки закріпили інтелектуальні конфлікти з П. Струве, Д. Мережковським, Д. Філософовим і виключенням його з філософсько-релігійного товариства. Хоча самого вигнання це хвилювало мало. Більше того, свою окремішність і схильність до усамітнення В. Розанов виводив родом із дитинства. «Странное одиночество за всю жизнь. С детства. Одинокие души, чуть затаенные души. А затаенность: от порочности. Страшная тяжесть одиночества... Не от этого ли боль? Не только от этого» [6, с. 443].

З дитинства походить і найперше, найпотужніше переживання, яке було пов'язане із смертю близької людини, лікаря Д. С. Троїцького. Після похорону, коли юний Розанов залишився сам, це саме почуття самотності заповнило його повністю. У цей час він зайшовся такими слізьми, що зупинити його не міг ніхто. Це було щось над-ривне, проникнуте таким сумом і гіркотою, що межувало із відчаєм. Для Розанова – дорослого, який згадував цей епізод, ті слізи були містичними. Але саме вони з'єднали його з болем. З того часу біль Розанова завжди співвідноситься із чимось самотнім, хворобливо – далеким. [6, с. 684 – 685]

Напевно недаремно найвдалішою своєю працею сам філософ вважав збірку «Уединенное». Та і, враховуючи особливості своєї вдачі, мислитель Розанов сповна міг відчутти власну самотність і внутрішню відчуженість. Ця тематика прослідковується у Розанова вже у першій його праці «О понимании», яку ніхто не помітив і яку сам філософ намагався не згадувати. Але у цій довжелезній книзі ми читаємо: «Когда я понимаю, я не имею отношения ни к людям, ни к жизни их; я стою перед одною своею природою и перед Творцом моим. В это время я только его одного знаю, и только ему одному повинуюсь; все, что становится между мною и Творцом моим, восстает против меня и Творца моего» [7, с. 698].

Сам себе, досить часто, Розанов може називати «неуместным человеком», що дуже близько буде до категорії «зайвих людей». Але у Розанова внутрішній контекст виходить інший – глибший. «Как-то стою я в часовенке... может и в церкви – забыл – было лет 14 назад. И замечаю, что я ничего не слышу, что читают и поют... Тогда я подумал: «Точно я иностранец – во всяком месте, во всяком часе, где бы я ни был, когда бы ни был». Все мне чуждо и какой-то странной, на роду написанной отчужденностью. Чтобы я не делал, кого бы ни видел – не могу ни с кем слиться. «Несовокуплющийся человек» – духовно. Человек solo» [6, с. 422 – 423].

Уся ця тоска виливається у нього у слові «іноземець» щодо себе, яке звучить як найбільший осуд самого себе, найбільший сум про себе і у собі. Через усамітнення Розанов прокладає свій тернистий шлях до універсального, адже він і сам універсальний філософ. Йому і самому добре, і разом з іншими. Він і не відлюдник, але і не громадський діяч. Та найбільшу повноту В. Розанов відчуває тільки тоді, коли він сам. Основна причина такого відчуття індивідуальна: «Одному мне лучше – потому, что когда я один – то я с Богом» [6, с. 412].

Тому визначальним для В. Розанова буде саме релігійне почуття, а усамітнення, таким чином, перетворюється на невід'ємну складову усього життя.

Як релігійний мислитель В. Розанов пройшов довгий шлях. Він один із перших, хто висуває тезу про «достоїнство християнства і недостоїнство християн», яку повніше розкрив згодом М. Бердяєв. З часом Розанов віддає перевагу Старому Заповіту перед Новим, називаючи Євангеліє холодною раціональною книгою. [3, с. 159]

У контексті релігійного, особливою увагою мислителя була наділена тема монашества та монастирського життя. В даному випадку таке усамітнення перетворюється на своєрідну жертвність, а відлюдництво демонструє сподівання сховатися від світу та людей, знайти гармонію і спокій у собі та з іншими. Кінець-кінцем, що таке монастир як не величний сум, як не спроба усамітнитися людині від людей. [5, с. 11]

Розанову здавалося, що уся сутність «відлюдництва» у першій і найголовнішій його фазі полягатиме у бажанні відійти від гріха. Адже гріх завжди з'являється від сум'яття обставин, від зіткнення їх з образом людським і образу людського з ним. Розановський рецепт лікування гріховності буде простий: «Уединись – и станешь немного лучше. Уединись надолго – душа успокоится. На этом основаны религиозные идеи отдыха, праздника и покоя. Наконец уйди на всю жизнь в леса, к звездам и утреннему солнцу – и душа очистится, станет прозрачна, без пыли, мути на себе» [5, с. 37]

Як бачимо, для Розанова це універсальний шлях. Обираючи відлюдництво, людина реалізовує спробу гармоніювати власні стосунки з Богом. І у цьому саме Світський погляд письменника відмічає дуже важливу особливість: в усамітненості долається самотність. У такому стані людина внутрішньо удосконалюється, має змогу перебороти негативний фон користі, використання інших, осуд змінюється розумінням, іноді навіть прийманнями чужого болю на себе. [2, с. 10]

Усамітнення дає можливість реалізувати один із найважливіших чинників релігії – молитву, повнота якої досягатиметься за максимальної сконцентрованості людської душі. Адже лунатиме вона із самої глибинної сутності людини.

Яскраво проглядається розанівська самотність і в його літературній діяльності. Як письменника, його часто порівнюють з іншими, з Л. Шестовим [8, с. 44], наприклад. На таку певну схожість двох мислителів вказує А. Синявський [9, с. 445], М. Прішвін у щоденниковому запису відзначає прочитаний ним текст Л. Шестова, як додаток до розанівських ідей [4, с. 103]. Іноді порівнянням займається і він сам. На його думку, тільки три мислителі були даровитіші за самого Розанова: Ф. Шперк, Рци (І. Романов) і П. Флоренський. Найвиразніше у їх розумі, для Розанова було те, що вони не знали помилок: їх роздуми можна було приймати наосліп, особливо не роздумовуючи. Для нього усі вони були майже слов'янофіли, хоча по суті – типові самітники. Усіх інших: Рачинського, Страхова, Толстого, Победоносцева, Соловйова, Мережковського, В. Розанов ставив із собою на один щабель, а декого навіть нижче, як от, наприклад, Л. Толстого. Про Л. Толстого Василь Розанов висловився досить різко: «Когда я говорил с ним о семье, браке, о поле – я увидел, что во всем этом он путается и, в сущности, ничего в этом не понимает, кроме что «надо удерживаться». Но даже эту ниточку – «удерживаться» развернуть не умел... Ни – анализа, ни – способности комбинировать, ни даже мысли, одни восклицания... Это что-то imbecile (слабоумное)» [6, с. 436 – 437].

Але кінцевий результат цих порівнянь завжди по своєму песимістичний. По-перше, такі порівняння вказують на нестандартність, «інаковість» його літератури [1, с. 183], а по-друге, інша вона не за стилем, а як сфера творчості.

На своєму шляху Розанов завжди сам. Свою літературну площину, він ні з ким не ділить. І це дає можливість підсумувати: «Я всегда писал один, в сущности для себя» [6, с. 513]

Структурно самотність і усамітнення майже тотожні, смисловий акцент розрізнення цих понять позначає їх якісні протилежні характеристики. Власне почуття самотності тягне за собою негативний принцип по відношенню до того соціального середовища, частиною якого індивід може бути. Відсутність спільних, дотичних тем (політичних, духовних, культурних) на підставі яких і стверджуватиметься єдність з «іншими», визначає процес відторгнення особистості від соціальної системи, а з часом сформує і відчуття антагонізму з нею. Тому почуття самотності буде асоціюватися із специфічною внутрішньою тотожністю, де «Я» може представлятися проблемою для самого себе.

Незадоволеність може позначитися через втрату цілісності, коли протиставлятиметься бажане і реально існуюче. Виходячи з цього, основними причинами, які призводять до відчуття самотності В. Розанов визначає жорсткий розподіл світу на «свій» та «чужий». До першого він відносить сім'ю, любов, дім; а друге, викликає неприязнь своєю невідповідністю тому, що має бути, якимось особистим уявленням про справжній порядок речей. Втручання зовнішніх обставин, подій, які порушують порядок на власному полі, переводять їх у ранг небезпечних тій атмосфері, яка надає відчуття спокою і комфорту внутрішньому «Я». Це може означати тільки одне – свідомо обрана самотність розглядатиметься як плата за моральне самозбереження [2, с. 11].

І для Розанова, саме таке тлумачення буде мати значення. Тому що, він має справу не тільки із зовнішнім боком суспільного життя, йому доводиться зустрічатися і з різноманітними внутрішніми перипетіями, які ґрунтувалися на брехні, підлості, непрофесійності (як, наприклад, у ситуації з відомим лікарем В. Бехтеревим), невиправданій амбітності, а саме це і буде часто-густо основним мотиватором людської поведінки. Розчарування в людях, для Василя Розанова, часто виступає у ролі основного виправдовувального елемента самотності і здатне змінити кут суспільного бачення: гірший бік життя – роздимається, а позитивне начало старанно затирається.

По суті, можна говорити про те, що звертання В. Розанова до теми самотності диктується вагомими причинами. І не останнє місце у їх переліку буде займати

та внутрішня самотність, яку сам філософ відчував при постійному контакті із суспільством. Шукаючи виправдання усьому тому негативному пласту суспільного життя, Розанов приходив до усвідомлення недосконалості самої людської природи. Тому небажання підтримувати будь-які суспільні контакти, відмова від участі у громадській діяльності, стимулюють до пошуку інших прийнятних форм існування у світі, які б гарантували збереження людської гідності, честі та особистої цілісності. Для В.Розанова усамітнення – це саме той шлях до Бога, який здатен розкрити глибинний потенціал особистості, а самотність – результат руху від людей, який демонструє неприйнятність існуючих морально-етичних норм.

БІБЛІОГРАФІЧНІ ПОСИЛАННЯ:

1. Кашина Н. К. Инаковость как тип художественного мышления / Н. К. Кашина // Вестник Нижегородского университета им. Н. И. Лобачевского. – 2014. - №2 – 2. – С. 183 – 186.
2. Миронов А. В. Уединение и одиночество в философии В. В. Розанова / А. В. Миронов // Общество: философия, история, культура. – 2015. – № 1. – С. 8– 13.
3. Пигров К. С. Одиночество Василия Розанова: вечное и плодоносное / К. Пигров // Вестник Санкт-Петербургского государственного университета культуры и искусств. – 2012. - №3. – С. 157 – 163.
4. Пришвин М. М. О В. В. Розанове (Из «Дневника») / М. М. Пришвин // В. В. Розанов: pro et contra. Кн. 2. (сост. В. А. Фатеева). – СПб.: РХГИ, 1995. – С. 102 – 131.
5. Розанов В.В. Метафизика христианства / В. В. Розанов. – М.: АСТ, 2000. – С. 9 – 379.
6. Розанов В. В. Опавшие листья. Уединенное. / В. В. Розанов // Розанов В. В. Метафизика христианства. – М.: АСТ, 2000. – С. 383 – 758.
7. Розанов В. В. О понимании / В. В. Розанов. – М.: Наука, 1994. – 830с.
8. Салий А. В. Метафизика віри: аналіз поглядів Л. Шестова та В. Розанова / А. В. Салий // Філософські обрії. – випуск 25. – Київ – Полтава, 2011. – С. 43 – 48.
9. Синявский А. С носовым платком в Царствие Небесное / А. Синявский // В. В. Розанов: pro et contra. Кн. 2. (сост. В. А. Фатеева). – СПб.: РХГИ, 1995. – С. 443 – 462.

REFERENCES:

1. Kashina N. K. Inakovost' kak tip khudozhestvennogo myshleniya [Otherness as a type of artistic thinking] // Vestnik Nizhegorodskogo universiteta im. N. I. Lobachevskogo. – 2014. - №2 – 2. – S. 183 – 186.
2. Mironov A. V. Uedinenie i odinochestvo v filosofii V. V. Rozanova [Solitude and loneliness in Philosophy V. V. Rozanov] // Obshchestvo: filosofiya, istoriya, kul'tura. – 2015. – № 1. – S. 8– 13.
3. Pigrov K. S. Odinochestvo Vasiliya Rozanova: vechnoe i plodonosnoe [Loneliness Vasily Rozanov: eternal and fruitful] // Vestnik Sankt-Peterburgskogo gosudarstvennogo universiteta kul'tury i iskusstv. – 2012. - №3. – S. 157 – 163.
4. Prishvin M. M. O V. V. Rozanove (Iz «Dnevnik») [About V. V. Rozanov (From «Diary»)] // V. V. Rozanov: pro et contra. Kn. 2. (sost. V. A. Fateeva). – SPb.: RKhGI, 1995. – S. 102 – 131.
5. Rozanov V.V. Metafizika khristianstva [The metaphysics of Christianity]. – M.: AST, 2000. – S. 9 – 379.
6. Rozanov V. V. Opavshie list'ya. Uedinennoe. [Fallen leaves. Secluded] // Rozanov V. V. Metafizika khristianstva. – M.: AST, 2000. – S. 383 – 758.
7. Rozanov V. V. O ponimanii [On Understanding]. – M.: Nauka, 1994. – 830s.
8. Salii A. V. Metafizyka viry: analiz pohliadiv L. Shestova ta V. Rozanova [Metaphysics of Faith: analysis of the views of L. Shestov and V. Rozanov] // Filosofski obrii. – vypusk 25. – Kyiv – Poltava, 2011. – S. 43 – 48.
9. Sinyavskiy A. S nosovym platkom v Tsarstvie Nebesnoe [With a handkerchief in the kingdom of heaven] // V. V. Rozanov: pro et contra. Kn. 2. (sost. V. A. Fateeva). – SPb.: RKhGI, 1995. – S. 443 – 462.

Салий А. В., ВГУЗУ «Украинская медицинская стоматологическая академия» (Полтава, Украина), E-mail: visnukDNU@i.ua

Одиночество Василия Розанова

Аннотація. Делается попытка философского анализа творческого наследия русского мыслителя Василия Розанова, через призму экзистенциала «одиночества». Акцентируется

на глубоких внутренних переживаниях В.Розанова, его религиозных чувствах, гражданских убеждениях. Обращается внимание на диалектическое противопоставление «светского» и «монастырского».

Ключевые слова: одиночество, уединение, Василий Рознов, отчуждение, монастырская жизнь, молитва.

Saliy A., Higher State Educational Institution of Ukraine “Ukrainian Medical Stomatological Academy” (Poltava, Ukraine), E-mail: visnukDNU@i.ua

Loneliness by Vasilii Rozanov

Abstract. Attempt philosophical analysis of the creative heritage of Russian philosopher Vasilii Rozanov, through the prism of existential «loneliness». The attention on the deep inner feelings V.Rozanov, his religious feelings, civic beliefs. Attention is drawn to dialectical opposition «secular» and “ monastery».

The reference of V. Rozanov to loneliness dictated by good reasons. And inner loneliness won't take the last place in its list and that philosopher felt himself constantly contacting with the public. Looking justification for negative stratum of social life, Rozanov comes to the realization of the imperfection of human nature. Therefore reluctance to support any social contact, refusal to participate in social activities stimulate the search for other suitable forms of existence in the world, which would guarantee the preservation of human dignity, honor and personal integrity. For V.Rozanov solitude - this is the way to God, who is able to reveal the depth potential of the individual, and loneliness - the result of the movement of people, which demonstrates the unacceptability of existing ethical standards.

Keywords : loneliness, solitude, Vasilii Rozanov, alienation, prayer.